

Varovalni in ogrožajoči dejavniki psihosocialnega razvoja skozi perspektivo življenjskega cikla

Protective and risk factors of psychosocial development through life span perspective

Jasna Cajnko

Povzetek

Jasna Cajnko, prof.soc.ped., Center za socialno delo Ruše, Šolska 16/a, 2342 Ruše. *Koncept razvoja življenjskega cikla (life span) ni teorija, temveč usmeritev in je specifični konceptualni in metodološki okvir za proučevanje spreminjajočega se vedenja. Paradigma življenjskega cikla je interdisciplinarni pristop, saj združuje spoznanja biološke, psihološke, sociološke in filozofske znanosti. Osnovna teza te perspektive je domneva, da poteka razvoj posameznika vse življenje, zato so vsa*

obdobja v življenju posameznika enako pomembna. Vsak razvoj, ki je verjetnostni rezultat določene kombinacije genetskih podlag v določenem okolju, prinaša dobitke in izgube, vzpone in padce. Ker poteka razvoj posameznika v nekem okolju, gre za interakcijo med okoljem in posameznikom. Koncept življenjskega cikla vključuje socializacijo in procese družbenega nadzorstva, ki v pravi meri nastopajo kot varovalni dejavniki in minimalizirajo neprimerne in nevarne vplive okolice. Varovalni dejavniki so tisti dejavniki, ki posameznika v razvoju varujejo, da ne razvije maladaptivnega vedenja ali prekinejo že nastalo nepriklajeno vedenje.

Ključne besede: koncept življenjskega cikla, razvoj posameznika, kontekst, varovalni dejavniki

Abstract

Life span developmental psychology is not a theory but an orientation. It implies a certain conceptual and methodological framework for the study of behavioral development. The life span orientation integrates the knowledge of biology, psychology, sociology and philosophy. The basic premise of the life span developmental psychology is that ontogenesis extends across the entire life course. Each age period of the life span has its own developmental agenda. Every development as an probably result of the combination of the genetic base in some enviromental context, entails an inherent dynamic and continuous interplay between growth (gains) and decline (losses). The life cycle concept incorporates both socialization and social control processes. Stable role relationships ensure a measure of personal stability, just as entry into such relationships can stabilize a person's life and minimize involvement in unconventional and dangerous activities.

Key words: life span development perspective, ontogenetic development, context, protective factors of psychosocial development

1. Koncept življenjskega cikla

Pristop življenjskega cikla se močneje uveljavlja šele v zadnjih desetletjih, čeprav pogled na človeka, vpetega v okolje, kjer živi, ni nov. V zadnjih desetletjih pa je paradigma pridobila na pomenu zlasti zaradi vedno daljše življenjske dobe ljudi ter posledično vedno večjega števila starih ljudi v populaciji. Razvijati so se začele specializirane stroke, ki so svojo pozornost namenile zlasti starim in pojavom, ki spremljajo obdobje starosti. Baltes s sodelavci (1998) poudarja, da pri konceptu življenjskega cikla ne gre za teorijo, temveč za usmeritev, ki predstavlja specifični konceptualni in metodološki okvir za proučevanje spreminjajočega se vedenja.

Osnovna teza paradigme življenjskega cikla poudarja, da razvoj posameznika ni zaključen z doseženo zrelostjo in vstopom v odraslost, temveč da se organizem lahko spreminja in razvija vse do smrti. Koncept opredeljuje človeka kot izredno dejavnega in tvornega. Prepoznava pomen posameznih časovnih obdobj, ki so za nastanek oziroma uresničitve določenih razvojnih nalog pomembnejša kot druga, kljub temu pa postavlja tezo, da so vsa obdobja človekovega življenja enako pomembna. Paradigma ne zanika pomena dednih vplivov na posameznika, vendar z ozirom na pomembnost, ki jo namenja samooktivnosti posameznika, utemeljuje, da so tisti vplivi, ki delujejo na posameznika iz okolja, pomembnejši.

Baltes (1987) navaja, da prinašajo vsi razvojni procesi sočasno napredek in nazadovanje, dobitek in izgubo. Pojava sta inherentna, torej neločljivo povezana. Noben pojav ne vsebuje samo rasti in napredka, ampak se ti razsežnosti od nastanka organizma pa vse do njegove smrti neprenehoma prepletata. Prav zato se razvojna psihologija življenjskega cikla ukvarja s študijem stalnosti in spreminjanja individuumov skozi celotno življenje. Razvoj posameznika lahko označimo kot uspešen takrat, ko je število "dobitkov" (gains) maksimizirano in število "izgub" (losses) minimizirano (Baltes s sodelavci, 1998).

Pristop življenjskega cikla zajema študij stalnosti in sprememb v vedenju in razvoju posameznikov od rojstva pa vse do smrti. Sledi razlikam in podobnostim v razvoju med individuumi kot tudi stopnji in zmožnosti njihove "plastičnosti", torej sposobnosti prilagajanja in modifikaciji razvoja. Razvojne naloge so serije novih in novih življenjskih problemov in situacij, na katere je treba ustrezno odgovoriti, se

odzvati. Ker se te naloge s časom spreminjajo, se mora človek nenehno prilagajati in razvijati svojo sposobnost "plastičnosti".

Temeljna teza pristopa življenjskega cikla je tudi kontekstualizem. Kontekst posameznika ni samo okolje, ki ga obdaja, torej ožji in širši socialni prostor, temveč poleg naštetega vsi socialni in medsebojni odnosi, v katere posameznik vstopa in jih vsakodnevno ustvarja. Medsebojni odnosi se namreč spreminjajo in soustvarjajo glede na zgodovinske in kulturne dejavnike, so krajevno, časovno in kulturno vpeti in soodvisni. Nekateri od teh dejavnikov so starostno in časovno pogojeni. Posledice teh vplivov so predvidljive in podobno vplivajo na mnogo posameznikov. Drugi vplivi so normativno zgodovinsko pogojeni in prav tako podobno vplivajo na ljudi v istem ali podobnem kulturnem okolju. Tretji vplivi pa so ne-normativni vplivi ali življenjski dogodki, ki so nepredvidljivi in katerih posledice na posameznike zelo različno vplivajo.

Za razliko od večine drugih teorij o človekovem razvoju, vidi pristop življenjskega cikla posameznika kot dejavnega ustvarjalca svoje življenjske poti. Mnoge teorije sicer priznavajo velik pomen aktivnosti človeka v otroški dobi, npr. organizmična teorija, teorija informativnega procesiranja in ekološka teorija, največ lastne aktivnosti pa posamezniku prisoja paradigma življenjskega cikla.

2. Vplivi okolja na razvoj

Magnusson in Stattin (1998) navajata, da posameznik zaznava okolje, ki ga obdaja, selektivno, skozi svoj "referenčni okvir", zato so tudi njegove reakcije na zunanji svet v skladu z njegovim razumevanjem tega sveta. Vendar so znanstveniki prepričani, da je vloga okolja pomembna za razvoj posameznika tudi v tem smislu, da pomeni za individuuum pomemben vir informacij.

Otroci se v okolju učijo povezav med določenimi zunanjimi pogoji in njihovimi rezultati, učijo se tudi, da določena oblika vedenja povzroči točno določen odziv v okolici. Obe naučeni možnosti ravnanja dajeta otroku spoznanje o večji razvidnosti in predvidljivosti okolja. Sočasno otrok pridobi tudi izkušnjo, da lahko svoje okolje spreminja. Informacije in vzpodbude, ki jih posameznik prejema iz okolja, so zelo pomembne za njegovo ravnanje. Teoretiki paradigme življenjskega cikla (Magnusson in Stattin, 1998) so prepričani, da je vzpodbudno okolje za razvoj otroka izjemnega pomena. Če bo otrok iz svojega okolja

prejemal premalo ali preveč pobud, se bo to odražalo na njegovem manj ustreznem razvoju in zmanjšani sposobnosti doživljanja zadovoljstva. Optimalna stopnja stimuliranja posameznika je odvisna od stopnje prilagajanja vsakega individuuma, zasnovane na prejšnjih izkušnjah, učenju in zorenju. Kljub navedenemu pa sta dva elementa, povezana z optimalizacijo okolja, skupna vsem otrokom. Magnusson s sodelavci (1998, s.708-709) omenja:

- predvidljivi in/ali dosledni vedenjski vzorci v družini so okolje, ki posamezniku omogoča predvideti posledice lastnega ravnanja in ustvarjanja vrednostne ocene. V takšnih pogojih si posameznik lahko ustvarja pravo podobo zunanjega sveta. Čim bolj je okolje strukturirano na način, ki dopušča smiselno zaznavanje in interpretacijo, tem bolj bo za posameznika stimulatивно in poučujoče. Avtorji poročajo o rezultatih številnih raziskav, ki kažejo, da v družinah kasnejših mladoletnih prestopnikov ni bilo predvidljivih in doslednih družinskih vedenjskih vzorcev;
- okolje, na katero je mogoče vplivati, je drugi kriterij, s katerim je opredeljeno t.i. optimalno okolje. Je okolje, na katerega lahko posameznik vpliva in ga po potrebi tudi nadzoruje.

Tudi Čačinovič-Vogrincič G. (1992, s.99) je prepričana, da je nujno za zdrav razvoj posameznika, da so odnosi v skupnosti, kjer živi, razvidni. „Razvidni so tisti procesi v družini, tiste značilnosti, s katerimi se je mogoče spoprijeti. Razvidne so tiste značilnosti dogajanja, o katerih se družina lahko osvesti. Razvidnost je konstrukt, ki pomeni poimenovanje družinske stvarnosti.”

Lerner (1978, s.17) pravi: „Zaradi nenehnega pretoka dinamičnih interakcij so organizmi, ki so v medsebojnem odnosu, proizvod socialnega okolja in sočasno to okolje ustvarjajo. Socialni odnosi so neločljivo povezane razvojne komponente vsakega organizma in proizvod ter vir fizičnega, socialnega, kulturnega in zgodovinskega sveta...”

Pri tem so še posebej pomembna tista okolja, v katerih posameznik deluje neposredno “iz oči v oči”, pri čemer mislimo zlasti na socialni sistem družine in socialno mrežo vrstnikov. “...Organizem se razvija z dinamičnimi, recipročnimi in soslednimi procesi, ki mu omogočajo, da se s socialnim okoljem integrira...” (Cairns, 1996, s.281). V razvoju posameznika se pojavljajo zmeraj novi vzorci socialnega delovanja, ki se razvijajo kot dinamični sistem. Možnosti reorganizacije so dane, saj razvoj poteka vse življenje. Kljub temu pa vzorcev socialnega vedenja ni

mogoče hierarhično razporediti, niti jih ni mogoče omejiti na enostavne predhodnike ali bolj elementarne biološke enote (Cairns, 1996).

3. Otrok se rodi s predispozicijo družbenosti

Ker se posameznik ne rodi kot član družbe, ampak s predispozicijo družbenosti, šele sčasoma postane član družbe. V življenju vsakega posameznika je zato neko časovno zaporedje, v katerem začne sodelovati v družbeni dialektiki. Govorimo o procesu socializacije, v kateri otrok osvaja moralne norme. Sprva moralne norme družine, nato širše družbe. "...Na začetku tega procesa je internalizacija: neposredno doumevanje ali razlaga objektivnega dogodka kot nosilca pomena, oziroma kot manifestacije subjektivnega procesa neke druge osebe, ki na ta način dobi subjektivni pomen tudi zame...Šele ko posameznik doseže to stopnjo internalizacije, postane član družbe. Ontogenetski proces, s katerim je mogoče doseči to stopnjo, se imenuje socializacija, ki jo potemtakem lahko opredelimo kot vsestransko in dosledno posameznikovo uvajanje v objektivni družbeni svet ali v eno njegovih področij. Primarna socializacija je tista, ki ji je posameznik izpostavljen v otroštvu in s pomočjo katere postane član družbe. Sekundarna socializacija pa je vsak nadaljnji proces, ki že socializiranega posameznika uvede v nova področja družbe, v kateri živi...", navajata Berger in Luckmann (1988, s.121-122).

Po Bergerjevem in Luckmannovem mnenju je socializacija več kot le spoznavno učenje, saj poteka v okoliščinah, ki so polne čustvenega naboja. Avtorja uporabljata pojem "pomembni Drugi" za tiste osebe, ki pri negi, vzgoji in oskrbi otroka največ sodelujejo, praviloma so to starši otroka.

"Pravzaprav imamo dober razlog, da verjamemo, da bi bilo učenje brez čustvene navezanosti na "pomembne Druge" vsaj težko, če že ne nemogoče. Otrok se identificira s pomembnimi Drugimi prek različnih načinov čustvovanja. Kakršni koli že so, internalizacija se pojavi skupaj z identifikacijo. Otrok prevzame vloge in drže pomembnih Drugih, se pravi, da jih internalizira in napravi za sebi lastne. S to identifikacijo s pomembnimi Drugimi postane otrok sposoben lastne identifikacije in pridobitve subjektivno sklenjene in verodostojne identitete. Z drugimi besedami, jaz je reflektirana bitnost, ki reflektira tisti odnos, ki so ga pomembni Drugi spočetka imeli do njega.." (Berger, Luckmann, 1988, s.123)

Otrok se uči odnosov tudi zunaj družine, pa vendar "...se svet, ki se internalizira v primarni socializaciji mnogo trdneje zasidra v zavesti, kot svetovi, ki se internalizirajo v procesih sekundarnih socializacij" (Berger, Luckmann, 1988, s.126).

Posameznik bo tako večni antagonizem med simbiozo in avtonomijo presegel le, če bo dobil v procesu primarne socializacije dovolj trdne opore s strani "pomembnih Drugih".

Primarna socializacija se konča takrat, "ko se koncept občega Drugega (in vsega, kar sodi zraven) zasidra v posameznikovi zavesti. Na tej točki posameznik postane učinkovit član družbe, ki ima v subjektivni lasti sebe in svet. Toda ta internalizacija družbe, identitete in realnosti se ne konča enkrat za vselej. Socializacija ni nikoli popolna in nikoli dokončna." (Berger, Luckmann, 1988, s.128)

Primarni sledi "...sekundarna socializacija, ki je internalizacija institucionalnih ali v instituciji temelječih "podsvetov". Njen obseg in značaj sta zato omejena s kompleksnostjo delitve dela in spremljajočo distribucijo znanja...Medtem ko proces primarne socializacije ne more potekati brez otrokove čustveno nabite identifikacije s pomembnimi Drugimi, večji del sekundarne socializacije ne potrebuje tovrstne identifikacije in učinkovito uspeva samo s tisto količino medsebojen identifikacije, ki velja za vsako občevanje med človeškimi bitji. Grobo rečeno, nujno je ljubiti svojo mater, ni pa potrebno, da ljubimo svojega učitelja." (Berger, Luckmann, s.129-132)

V razvoju posameznika je izjemno pomembna sinhronizacija in usklajenost posameznikovih mentalnih in vedenjskih zmožnosti z zahtevami, možnostmi in omejitvami okolja v katerem živi in biva, navaja Magnusson.(1998) Pri tem je pomembno tudi, v koliki meri posameznik zaupa v svoje sposobnosti in verjame, da življenjske situacije, s katerimi se sooča, ustrezno rešuje in zna sočasno predvideti posledice svojega ravnanja. Pomembno je, da je posameznik za reševanje določenih situacij dovolj motiviran in da zna pravočasno uporabiti in izkoristiti svoje mentalne in vedenjske zmogljivosti. Še zlasti pomembno je aktiviranje lastnih resursov, če posameznik živi v okolju, ki za njegov razvoj ni vzpodbudno.

4. Varovalni dejavniki psihosocialnega razvoja

Kos-Mikuž A. opredeljuje varovalne dejavnike psihosocialnega razvoja: "To so pojavi, dogajanja, procesi, katerih vpliv na posameznika,

izpostavljenega ogrožajočim dejavnikom, zmanjšuje ali izniči učinke neugodnih okoliščin. Prisotnost varovalnih dejavnikov ohranja psihosocialno zdravje in ustrezno delovanje posameznika, ki je izpostavljen dejavnikom biološke, družinske ali socialne narave, za katere je znano, da se statistično povezujejo z odklonskim vedenjem in drugimi psihosocialnimi motnjami." (1992, s.25)

Magnusson in Stattin (1998, s.729) pa omenjata, da lahko izraz varovalni dejavniki razumemo na dva načina:

- a) varovalni dejavniki nastopajo kot dejavniki, ki varujejo posamezniku, ki prihaja iz ogrožajočega okolja ali kaže oblike rizičnega vedenja, prek kasnejšim neprilagojenim izidom.
- b) varovalni dejavniki delujejo kot dejavniki, ki prispevajo k prekinitvi negativnega razvoja posameznika (ki se kaže npr. v prestopniškem vedenju) in preusmerijo potek razvoja v pozitivno smer.

Raziskave zadnjih let so pokazale, da lahko določene okoliščine izboljšajo možnosti visoko "rizičnim osebam", da ne razvijejo delinkventnega načina življenja. Raziskave na področju psihopatologije so začele opozarjati na resurse posameznikov, ki lahko omilijo ali preprečijo potek razvoja v negativni smeri. Pozornost so pričeli usmerjati na adaptativne funkcije individuumov različnih starosti, z željo, da bi lahko označili dejavnike, ki povzročajo zdrav in pozitiven razvoj in bi lahko balansirali ali zmanjšali neugodne vplive, ki so nastali v otroštvu. Med temi dejavniki znanstveniki omenjajo zlasti pomen naslednjih lastnosti: posameznikovo odpornost, trdnost, koherentnost, samorealizacijo, sposobnost izkoristiti lastne potenciale, odpornost na stresne situacije in kompatibilnost ego stanj (Magnusson, Stattin, 1998).

Kontekstualni in interpersonalni dejavniki, kot so šolske izkušnje, izkušnje s prijatelji in pozitivnimi vrstniki, odnosi med sorojenci, socialna podpora in možnosti pozitivnega modeliranja vlog, nadzorstvo in spremljanje staršev, so bili tako označeni, kot tisti dejavniki, ki varujejo.

Varovalni dejavniki so v povezavi z ogrožajočimi dejavniki, tisti dejavniki, ki zmanjšujejo možnost neželenega rezultata. V primeru pa, da jih ni, je možnost neželenega rezultata večja. Če ogrožajočih dejavnikov ni, ni pomembno, ali so varovalni dejavniki prisotni ali ne. Kadar govorimo o vplivih dejavnikov na razvoj posameznika, moramo upoštevati, da gre zmeraj za splet dejavnikov, pa najsi bodo varovalni ali ogrožajoči. En sam dejavnik namreč ne bi mogel posebno vplivati na razvoj organizma (Magnusson, Stattin, 1998).

Številne raziskave so pokazale, da so otroci, ki živijo v zelo neugodnih družinskih in socialnih okoljih, mnogo bolj ogroženi v svojem psihosocialnem razvoju kot otroci, ki odraščajo v vzpodbudnem okolju. Kljub navedenemu pa ostaja veliko število otrok, ki kljub ogrožajočim okoliščinam ne razvijejo maladaptativnega vedenja. Za takšne otroke se je v stroki uveljavila oznaka "odporen ali neranljiv otrok" (Garnezy, Anthony v Kos-Mikuž, 1992), katerega prognoza je glede razvoja psihosocialnih motenj, postavljena na podlagi konstitucionalnih, družinskih, socialnih in drugih rizičnih znakov, izrazito neugodna, kljub temu pa otrok ostaja osebno zdrav in uspešno obvladuje socialne zahteve in pritiske okolja.

5. Kaj varuje?

Tisto, kar omenjeni kategoriji otrok omogoča psihosocialno zdravje in ustrezno delovanje, so že prej omenjeni varovalni dejavniki. Kos-Mikuž A. (1992, s. 25) našteva naslednje varovalne dejavnike: ženski spol, temperamentne lastnosti, značilne za lahko vzgojljivega otroka (zmerna intenziteta reakcij, dobra prilagodljivost, pozitivno osnovno razpoloženje), socialne sposobnosti, sociabilnost, dobri odnosi z vrstniki, sposobnost konstruktivnega prispevanja k skupinski dejavnosti, sposobnost prevzemanja različnih vlog v skupini, sposobnost izvajanja načrtovane dejavnosti, sposobnost izraziti možnost in vire, ki so na voljo v okolju, dobra pozornost, dobre intelektualne sposobnosti, sposobnost abstraktnega mišljenja, miselna prožnost, sposobnost preizkušanja različnih pristopov pri reševanju nalog v novih okoliščinah, sposobnost obvladovanja in uravnavanja impulzov, aktivna orientacija in vera v to, da je z lastnimi prizadevanji mogoče uravnavati svojo življenjsko pot ter usmerjenost v prihodnost.

Znotraj družine imajo vlogo najpomembnejših varovalnih dejavnikov zlasti dobri medosebni odnosi ali vsaj dober odnos otroka z enim roditeljem, dober odnos s sorojenci, jasno postavljena pravila vedenja v družini, podporna drža staršev do otroka, psihosocialno zdravje matere.

Za otroke, ki nimajo ugodnega domačega okolja, so varovalni dejavniki v širšem okolju tem pomembnejši. Avtorica navaja vključevanje otroka v prosocialne skupine, organizacije, športne klube, taboriške organizacije, različne interesne dejavnosti ali cerkvene organizacije (Kos-Mikuž, 1992). V teh skupinah in organizacijah lahko otrok

razvija svoje sposobnosti in na ta način doživlja zadovoljstvo ob doseganju uspehov, pozitivnih potrditev in lahko utrjuje pozitivno samopodobo.

Ker otroci preživijo veliko časa v šoli, je mogoče povzeti, da igra tudi šola vlogo pomembnega varovalnega dejavnika. Šola je prostor socialnih odnosov, medsebojnih pravil formalnega in neformalnega vedenja in ravnanja ter psihosocialnega vzdušja. Otrok, ki izhaja iz domačih razmer, ki zanj niso ugodne, lahko svojo samopodobo utrjuje v šoli, če je tukaj uspešen in sprejet. Sočasno pa lahko šola otroku, ki že razvija neprilagojene oblike vedenja, le-te utrdi in okrepi, če se otrok tudi v šolskem okolju ne more samorealizirati in ne sprejema pozitivnih vzpodbud. V tem primeru gre za kompleksen splet ogrožajočih dejavnikov, ki bodo pomembno vplivali na nadaljnji razvoj posameznika.

„...Varovanje otroka je razvijanje sposobnosti, veščin in procesov, ki ga opremijo za uspešno obvladovanje neugodnih okoliščin....Raziskave kažejo, da prisotnost več neugodnih dejavnikov znatno bolj ogroža duševno zdravje kot le prisotnost enega samega. Učinki več neugodnih vplivov so znatno večji kot bi bili kumulativni...” (Kos-Mikuž, 1992, s.28), zato je lahko zmanjševanje zahtevnosti življenjskih nalog, s katerimi se posameznik vsakodnevno spoprijemlje, pomemben prispevek za reduciranje vplivov stresogenih dejavnikov.

Področje raziskav varovalnih dejavnikov je potrdilo tudi, da stalen in trden nadzor staršev nad preživljanjem prostega časa zunaj doma in nadzor nad druženjem s sovrstniki, znatno zmanjšuje možnost za nastanek delinkventnega vedenja. Pomembno je tudi preprečevanje ali prekinjanje negativnih verižnih reakcij. Le-te v otroku namreč utrdijo in okrepijo negativne oblike vedenja, kot posledico slabe samopodobe in nizkega samovrednotenja.

Pozitivna samopodoba, pozitivno samovrednotenje, pozitivna samoocena obvladovanja življenjskih nalog in obremenitev ter izzivov, kontrola nad lastno usodo, imajo velik pomen za uspešno obvladovanje stresnih okoliščin. Posebno pomembno vlogo pri tem imata izkušnja dobrih medosebnih odnosov in izkušnja uspešnega obvladovanja nalog (Kos-Mikuž, 1992).

Izkušnje, o katerih smo pravkar govorili, so izkušnje, ki jih posameznik pridobiva v odnosu s soljudmi. Magnusson (v Hinde, 1996) pravi, da najpomembnejši del okolja posameznika tvorijo druge ose-

be. Posledično gre za odnose, ki se med ljudmi ustvarjajo. Hinde (1996) pravi, da so medosebni odnosi odvisni od osebnih lastnosti vpletenih individuumov, zlasti od njihovih pričakovanj in vrednot. Medsebojni odnosi so recipročni in interaktivni. Kako posameznik ravna, je v veliki meri odvisno od tega, kako zaznava svet okrog sebe in samega sebe. Mead (v Hinde, 1996, s.368) navaja, da lahko ocenjujemo sami sebe le skozi svoje doživljanje reakcij drugih, ko se odzivajo na nas.

Prav "drugi" so tisti, ki lahko povzročijo ali soprispevajo, da pride v življenju posameznika do točke preobrata (turning point), še zlasti, če je posameznik vpet v niz neugodnih okoliščin. Nove življenjske okoliščine so namreč tiste, ki ponujajo nove priložnosti in omogočajo drugačne izkušnje. Življenjske prelomnice lahko spremenijo življenje, doživljanje in vedenje ljudi, npr. vstop v šolo. Uspešno obvladovanje novih izzivov lahko pri posamezniku deluje izrazito pozitivno in vzpodbudno, saj mu krepi samozavest in vero v lastne sposobnosti. Podobno vlogo točke preobrata ima lahko npr. vključitev v neko prostočasno dejavnost, začetek novega partnerskega odnosa ali nova zaposlitev (Kos-Mikuž, 1992).

Reči pa je mogoče tudi, to nas učijo vsakodnevne izkušnje in spoznanja biologije in fiziologije, da določena mera stresogenih dejavnikov, prav tolikšna, kot jo človek še lahko obvladuje, posameznika utrjuje in krepi za ravnanje v stresnih situacijah. Iz slednjega je mogoče povzeti, da določeni dejavniki in procesi .." zadobijo svojo varovalno ali ogrožajočo ali pa nevtralno vrednost v kontekstu človekovega sedanjega življenjskega sistema in človekove življenjske zgodovine.." (Kos-Mikuž, 1992, s.29) Enak dejavnik je v določeni situaciji in v nekem časovnem obdobju za posameznika lahko ogrožajoč, drugač pa ima nevtralno ali celo varovalno vlogo.

6. Literatura

Baltes, P.B.(1987). Theoretical Prepositions of Life-Span Development Psychology: On the Dynamics Between Growth and Decline. Developmental Psychology, Vol 23 (5), 611-625.

Baltes, P. B., Linderberger, U. in Staudinger, U.M. (1998). Life-Span Theory in Developmental Psychology. V: Damon, W. in Lerner, R. M. (ur.) Child psychology (5th ed.), Theoretical models of human development. New York: John Wiley & Sons Inc.

Baltes, P.B., Reese, H.W. in Lipsitt, L.P. (1980). Life-span developmental psychology. Annual Review of Psychology, Vol.31, 65-110.

Berger, P.L. in Luckmann, T. (1988). Družbena konstrukcija realnosti. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Cairns, R.B. (1996). Socialization and sociogenesis. V: Magnusson, D. (ur.) The lifespan development of individuals: behavioral, neurobiological, and psychological perspectives. Cambridge: Cambridge University Press.

Čačinovič-Vogrinčič, G. (1992). Psihodinamski procesi v družinski skupnosti. Ljubljana: Advance.

Featherman, D.L. in Lerner, R.M. (1985). Otogenesis and sociogenesis: Problematics for theory and research about development and socialization across the lifespan. American Sociological Review, vol. 50, 659-672.

Glen, H. in Elder, J. (1998). The life course and human development. V: Damon, W. in Lerner, R.M. (ur.): Child psychology (5th ed.), Theoretical models of human development. New York: John Wiley & Sons Inc.

Hinde, R. A. (1996). The interpenetration of biology and culture. V: Magnusson, D. (ur.) The lifespan development of individuals: behavioral, neurobiological, and psychological perspectives. Cambridge: Cambridge University Press.

Kos-Mikuž, A. (1992). Varovalni dejavniki psihosocialnega razvoja-uporabnost za preprečevanje mladostniškega prestopništva. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, vol. 43, 25-32.

Lerner, R. M. (1978). Nature, Nurture, and Dynamic Interactionism. Human Development, vol.21, 1-20.

Magnusson, D. and drugi (1996). The lifespan development of individuals: behavioral, neurobiological, and psychological perspectives. Cambridge: Cambridge University Press.

Magnusson, D. in Stattin, H. (1998). Person-context interaction theories. V: Damon, W. in Lerner, R. M. (ur.): Child psychology (5th ed.), Theoretical models of human development. New York: John Wiley & Sons Inc.